

لومړۍ برخه

فلکلور (Folklore)

د خلکو ټولنيز ژوند او د ژوندانه طرز او ډول ته فولکلور وايي. (۱) همدارنگه فلکلور ته په بېلو بېلو ژبو کې د فرهنگ عامه ، خلک پېژندنه ، دانش عوام ، خفیات ، اوهم د اساطير او مېټولوژۍ نومونه ورکړل شوي دي . چې هريو د خلک پېژندنې او د خلکو د فرهنگ معنی ورکوي .

سربېره پر دې بنيادي يادونه وشي، چې ((فلکلور)) يوه انگليسي جمله ده ، چې د (خلک) او (لور) څخه جوړه شوې (خلک) د خلکو او عوامو معنی ورکوي او (لور) د علم او پېژندنې په معنی راغلی دی ، چې په مجموعي توگه دنيکونو عقايدو د اجداوو رسمونه او ددوی دعقايدو او د همدې رسمونو دڅېړنې معنی هم ورکوي .

مېټولوژي او روايات ټول له عاميانه افکارو څخه راغلي ، چې ددوی دعقايدو غوښتنو او تعبيرونو ممثل دی . په دې افکارو، رواياتو ، او افسانو کې په غالب گومان بهرنی او نه ټاکونکی او طبيعي عناصرو خواي ستره برخه لري . چې د شخصي عناصرو او افرادو په قالب کې را مينځ ته شوي او هغه څه چې په دې اساطير (مېټولوژۍ) او فلکلور کې د زياتې پاملرنې وړ دي هغه د فولکلور سمبوليکي خواوې او د اتلانې يټ او مرموز کارونه دي . له دې اساطيرو او افسانو څخه د مړو او ورو تې باني تمونو بېرته راڅرگندول دي .

په اصطلاح کې فلکلور : د خلکو او ولسونو عنعنو او عقيدو پېژندنې علم

دی .

د فلکلور يا اولسي ادب پيدايبنت :

(۱) فضل مير خټک ، ففبليات ((ادبي اصطلاحات)) پېشور اکيډمي (۱۹۹۹)
کال ۳۱۶ مخ

دفلکلور دپیداښت او منځ ته راتگ په برخه بنایي ووايو چې : هغه وخت چې بشر د لومړي ځل له پاره د طبیعت له مشا هډو سره مخامخ شو نو ددې موجوداتو او اشیاءو په مقابل کې چوپ او غلی پاتي نه شو او دخپل فکر د ډول سره سم یې څېړنه پکې وکړه. له هغې ورځې راهیسې چې انسان دوجود په ډگر کې قدم ایښی دی تل یې زیار ایستلی ، چې د اشیاءو او موجوداتو حقایق او ریښې ځانته معلومي کړي نو ځکه له هر څه سره چې مخامخ شوی فکر او غور یې په کې کړی ، څو یې یوه نتیجه لا س ته راوړي او دخپلې پلټنې دحل دتسکین له پاره یې دهر نا معلوم دمعلومولوپه غرض منډې را منډې کړي دي او د خپل محدود فکر له غوښتنې سره سم یې تر یوه حده د خپل ځان قناعت حاصل کړی او څرنگه چې دې په هغه وخت کې دخپل ژوند لومړني پړاوونه یې وهلي او فکري وده یې تر دې حده نه ده رسېدلې ، چې دپیداښت ټول ارونه او معماوې حل کړي او نه یې دومره تجربه درلوده چې دخپلو تجربو حاصل دخپلې لا رې ډیوه وگرځوي او دهغې په رڼا کې خپلوڅېړنوته دوام ورکړي نو په یو ډول خیالبافیو او موهماتو یې لاس پورې کړ او د هر څه له پاره یې اندې علت او دلیل وټا که چې همدادلایونه او علتونه ورو، ورو درواياتو ، داستانونو ، عقایدو او افکارو په شکل واوښتل او فلکلور یې منځته راوړ.

فلکلور له لومړي ځل څخه سینه په سینه دداستان ، کیسې ، فکاهې ، متلونو او انگېرنو په شکل په منظوم اوپه غیرمنظوم ډول خو په شفاهي توگه تردې دمه رارسېدلی .

فلکلور یې کیسې ، داستانونه او روایات باید ونه ږل شي که څه هم دزمانې په کړلپېچونو کې اوښتې رااوښتې خپل ابتدایي شکل یې له لاسه ورکړی دی . خو بیا هم یو لړ تاریخي وقایع اود متلونو دپېژندگلوی ډیر رازونه په کې پټ دي . مېتولوژي خپل قدر بنودلی او یو لړ تاریخي او د بشر پېژندنې پرابلمونه یې حل کړي دي .

خلکو په خپلو فلکلوریکو اثارو کې هغه هنري څېرې ښودلې دي ، چې په خلق کیدو کې یې له عقل ، ابتکار ، فکر او احساس څخه کار اخستل شوی دی . لنډه داچې مونږ هغه وخت دمبارزو انسانانوپه تاریخ پو هېدلی شو چې دفلکلور په هکله کره او پوره معلومات ولرو.

داولسي ادبياتو ا هميت :

اولس هغه چينه ده چي ژوندتري را توکپړي . اوژوند د انساني فطرت د بېلا بېلو انځورونو هنداره ده فلکلور هغه ستره کلتوري پانگه ده چي ملت په معنوي لحاظ ژوندی ساتي . ديو ملت فلکلور دهغي ملت ، فرهنگ ، ژبه عنعنه ، او اسا طيري پديدې ژوندی ساتي چي همدغه پورتنی پيدي دملت روح گڼل کپري .

دپښتو اولسي ادبياتو ځانگړني :

۱_ پښتو اولسي منظوم ادب دعربي عروضو او ، او اوزانو تابع نه دی ، خپل ملي ، اولسي وزنونه لري په سپلاب او هجاد شنني وړدي .

۲_ اولسي ادبيات دموضوع له کبله داولسي توب اوکليوالي ټولنيزو، اقتصادي ، سياسي او کلتوري اړیکوڅرگندونکي دي .

۳_ ژبه يي ساده ، سوچه او دخلکو يا اولس له ورځنی محاورې سره برابره ده .

۴_ دپره مبالغه او غير له حقيقته پکي بل شی نه ليدل کپري .

۵_ افسانوي رنگ يي تربيوې اړخ لري ، نه ويرونيکی .

۶_ دپردو ژبوله تسلطه خلاص دی .

۷_ بڼکلا، اسانوالی ، اوريبڼتياوالی په بڼه بڼه په کي ځان بڼکاره کړی .^(۱)

دفلکلورمعنوي او مادي ارزښتونه !

مادي اړخ ! اوس چي تاسو پوه شوی چي فلکلور په اصل کي داولسونودعننو او عقيدوپوهه ده نودابه هم له يا ده ونه باسو، چي اولسي ادب دخلکودمادي اومعنوي اړخ ته په پاملرنې داولس دپوهانو له خوا په شعوري توگه رامنځته شوی بلکي عامووکړو رامنځته کړی . که مونږ فلکلورته بدوي ياکليوالي ساينس ووايو هم سمه برېښي ، ځکه چي فلکلور داوسني ريښتيني او ريالستيکي نړی دفورم اوبني پېش گوښي داوسنی پرمختللی نړی دپرمختگ فکرونه دخلکو په ذهن کي تداعي کړي که چېرته پخوانوکيسو او افسانوته بڼه څېر شو دا به تري جوته

ادب پوهنه ، سيدمحي الدين ((هاشمي)) داريک کتابتون ، کال (۱۳۸۰ هـ)
^(۱) (ش ۱۰۸ مخ

شي چي په رښتيا هم افسانې او خيالي انگېرنې داوسني ساينس زيږنده دي . که ديوان په افسانوکي له يوځای څخه بل ځای ته دسترگوپه رپ کي ځان رسوي يا کوم افسانوي اتل په يوځای تن له زروکسانوسره جنگپوري او دويښته په سوځيدودديوانو او ښاپيرو حاضریدل دادهمدې زمانې دالوتکې ، مښاييل ، انټرنيت او توغندي پخوانی بېلگې دي ، چي داوسني ادب دمادي اړخونوکره او ريښتيني نماينده گي کوي . په مادياتو کي دسرچيني په استاخيټوب کار او زحمت دی که کرکيله ، ترکاڼي او نورو جنگي مواردو کي رابنکيلول دشفاهي ادب دريښتيني اولسيټوب ټولنيز هدف دی .

زمونږ په پښتو ادب کي مادي اړخونه هم دنړی مترادف ځکه دي چي دي کهول دمادي پرستوپر وړاندې خپل عکس العملونه ښودلي ، نو په همدې اساس يي خلک دي ته چمتوکړي ، چي دکرکيلي زيار وزحمت او پوندگری له لا ري ځان خپل هدف ته ورسوي ، چي ددې بېلگې مونږ په قبل الميلاډکي لرو .

دپښتو او اريايانو په مشهور کتاب (ويدا) کي راغلي : پوه او دانشمندانسان تل په کرهڼه کي بوخت وي .

همدارنگه په بل ځای کي وايي :

ای انسانانو ! دغنمو او نوروشيانو د کرهڼي له پاره په سپاره ، ځمکه څيري کړئ ، بنکلي اربي وچلوئ او ځانونه پرې وساتئ^(۱) په اوستاکي _ چي دپښتنو او افغانانو دغنمو او مېټولوژی کتاب دی _ زردشت ليکلي ځانونه په کرهڼه او مالدارۍ تشويق کړی ^(۲)

همدارنگه د تيرو اسلا فوپه څېر اوسني پښتانه هم دکرهڼي او زراعت له لا ري خپل دژوند ستونزي حلول غواړي لکه داژوندی ښه :

شولي تکومه تابه واده کرمه^(۳)

په خدای (ج) مي دي قسم وي پلاني ته به دي ورکمه

هدا او همدې ته ورته بېلگي دپښتوادب په لمنوکي ځای په ځای ليدله کيږي .

عبدالحی (حبيبي) پښتوادبياتوتاريخ لومړی اودرېم ټوک ، دانش خپرندويه ^(۱) ټولنه پېښور (۱۳۸۴ هـ ش) کال ۴۷ مخ
^(۲) همدائر (۴۸) مخ
 محمد اسماعيل يون ، دپښتوشعرهندسی جوړښت ، دانش خپرندويه ټولنه ، (۱۳۷۷ هـ ش) کال ۱۲۹ مخ ^(۳)

معنوي اړخ : د ادب آره موخه دخلکو او اولسونو روزنه او تربيه ده . که دهر اولس ادبيات وي دهم هغي ولس دمذهب او عقيدوي معنوي خصوصياتوپه کړلپچونوکي خړوبپيري اوداولس له پاره دانساني ارزبنتونودغوبنتلو په موخه په ټولنه کي رامنځته کيږي ، په پښتوادب کي هم په دې اړه ډېرې څرگندونې ځای په ځای راغلي که مذهب ، تاريخ ، اوکه حماسه ده دپښتوشفاهي ادب کي ورته پوره ځای ورکړل شوی دی . او د خپل اولس يي په دې برخه کي پوره روزنه کړې ده .
راځئ چې وگوروچې په پښتوادب کي تر کومه حده معنوي ځواک غښتلی دی . (۱)
وعده او ژمنه په پښتونوکي تر هر څه لوړه اوستره پانگه گڼل کيږي ، چې دلته همداتر داسي راغلی :

يوه وعده را سره کېـږـده

چې د صراط په پله به يوځای سره ځونه

ددې ترڅنگ چې پښتانه ځوانان څه ووايي پښتني پېغلي هم دخپل ولس ځوانان د کار په مرحله کي تاند او هاند ليدل غواړي اوداسي هيلي څرگندوي :
سپوږمۍ څرک وهه راخپـژـه
اشنا دگـلوکوي گوتي رپينه
حماسه دپښتني کلتور په خټه کي داسي اخستل شوي چې لکه روح او جسم .
کوم شی چې دپښتو ادب گانه گڼل کيږي هغه همداحماسه او وياړنه ده ، چې دوطن پرستی خوند په کي غالب دی . ددې په دليل مونږ دمېوندحماسه لرو
چې :

که په مېوند کي شهيد نه شوي

خداپرولا ليه بي ننگي ته دي ساتمه(۲)

همداسي که تاريخونوته مخه کړوپښتواولسي ادبياتو په هکله پوره پانگه لري ، دابېگه :

دشاغاسي کلا دي ولي

عبدالرحمانه زوروره

(۱) اريانا دايرت المعارف ، (درېم جلد) پښتوتولنه ، کال (۱۳۴۳ هـ ش)
(۲) دهيوادانټرنيتي پانه _____ Hiwad.com

ورائوله

يا:

خـانـه رـاځـه دـاـسـه دـاـسـه دـاـسـه

دکـي لـا رـي د جـنـکـو لـنـدـن تـه ځـيـنـه

دجـنـکـو قـد رـي کـم کـم کـم

اـمـان الله تـه دـي خـدای (ج) لـوـنـي وـرکـوـيـنـه^(۱)

لنډه داچې دپښتو اولسي ادب له هره پلوه خورا بډای دی هیڅ داسې اړخ ترې

نه دی پاتې ، چې د ټولني پوري اړه ونه لري .

دويمه برخه

دپښتو اولسي ادبياتو وېش :

په نړۍ واله کچه د فلکلور په هکله ډېرې وېشنې راغلي ، خو مونږ ترې يو

انتخابوو اوورسته خپلو پښتو ادبياتو ته د کره کتنې پام وړ اړوو .

فلکلور درې برخې لري : ^(۲)

۱_ شفاهي فلکلور

۲_ غير شفاهي فلکلور

۳_ نيم شفاهي فلکلور

۱_ په شفاهي فلکلور کې : محاورې ، متلونه ، سندرې ، چپستانونه ،

فکاهيات (ټوکي) دودونه ، موسيقي ، سيمه ايز خواږه سيمه ايز ادب .

۲_ په نيم شفاهي فلکلور کې : خرافاتي عقيدې ، سيمه ايزې لوبې نڅاوې او

^(۱) دپښتو شعر هندسي جوړښت (۹۲) مخ

^(۲) دپښتو انټرنیټي پاڼه Benawa . com

نور راځي^(۱). په عمومي توگه ادبيات که دهرې ژبې وي په منظومو او منثورو وېشل کېږي همدا سي د پښتو اولسي ادبيات هم په ادب وېشل کېږي .

منظوم :

پښتو منظوم شعرونه بيا په دوه برخو وېشل کېږي :

الف : عامي اولسي سندرې يا شعرونه ، ب : ځانگړې اولسي سندرې

الف : عامي اولسي سندرې هغه دي چې ويناوال يې معلوم نه وي ، لکه :
دميند و سند ري ، دماشومانو سندرې ، منظوم چېستانونه ، داتڼ نارې ، سروکي ،
لنډی ، د نکلونو نارې ، کاکړی ، تاريخي نارې ، منظوم پالونه ، منظوم متلونه ،
بنځينه سند ري ...

يادونه : مونږ منظوم شفاهي ځکه وايو چې قافيه او ردیف لري او منثور شفاهي ځکه وايو چې دنثر په قېد موجوددي ، دادې دليل نه دی چې گواکې په ليکنې بڼه په اولس کې شته .

دمنظوم اولسي ادب ژوندی بېلگې او محتوا :

۱_ دميندو سند ري (أ لا هو) : (LullaBy)

هغه اولسي سندرې چې ميندې يې دماشومانو د اوده کېدو پر وخت دکرارولوپه موخه وايي . ماشوم په غېږ کې داچولو پر مهال په ورو، ورو تپوي او ورته دأ لا هو د غږ په بد رگه داسند ري واي : داسند ري دمور د احساساتو او عا طفي دسپېڅلتيا څرگند ونه کوي ، خو په ځينو أ لا هو کې دخور جذبات هم ليدل کېږي ، ځکه چې دکوچني په روزنه کې خور هم پوره ونډه اخلي .

په أ لا هو کې دماشوم دراتلونکي لپاره دعاگانې ، دخپلو او پردو دستاينې

ادب پوهنه ، سيد محي الدين هاشمي ، داريک دکتابتونونو اداره ، کال (۱۳۸۱ هـ ش) ۱۰۵ مخ

اوویارنی په ساده او غیر فنی تکتیک سره په کراره کراره په یو خاص سند ریزوزن اوو زم ویل کیږي چې یو خانگري او خوږ تاثیر لري ، دا بېلگه یې رااخلو :

ألا هـوشه ألا هـوشه . زمـاجانه ألا هو .
پلار دې تلی دی په جنگ . دوطن په ناموننگ
یوتوپیک په غـاره . بلـه بـنه توره په څنگ
گتـي تـاته به پـنتو . ألا هـوشه ألا هو
خوب دي درشي په لېمو زمـاجانه ألا هو(۱)
د میندو سند ري په بېلا بېلو ډولونوله میندو له خوا ویل کیږي .

دماشومانو سند ري :

دماشومانو سند ري ماشومان په لوبو او تفریحی حالت کې لولي ، یا دمشاعري په ډول دي او یا هم دا سند ري په یوازې توگه ماشومان وایي دا سند ري او شعرونه هم په ساده ډول او درواني ننگه محاورې په چوکاټ کې ویل کیږي . چې دلفظ او لفاظی جنبه یې دمحتوا په پر تله قوي وي . دماشومانو سند ري دقافي او ردیف د سمبنت په موخه بعضي وخت هیڅ تسلسل (لفظي او معنوي تراو) نه لري . دماشومانو سند ري خورا ډیرې دي . چې ځیني یې دادي :

اكو بكو سر سيندكو
اباسين څپي څپي
غوامي لاره په رمبي
په میدان کې دوه هیلې دي دواړه گوتې خوځوي .

xxx

همدارنگه بله بېلگه :

چرگه مي ناچوره ده
بانـه مي ورتـه چـوره ده

xxx

(۱) ففلیات (ادبي اصطلاحات) ۵۸ مخ .

دیم دم دچرگ واده دی

چرگ په لاره کي بیده دی

xxx

خئی چي خو وروته

مرغی ولاري چولوته (۱)

منظوم چپستانونه (پوښتنې) :

پوښتنې نظموه اکثره د کوچنيانو او ځلميانو له خوا پخپلو مجلسونو کي ويل کيږي او يو بل ته يې وړاندې کوي دې ډول ادب سره دماشومانو ذهنونه او قريحې پياوړې کيږي چپستانونه د معما په ډول گونگه بڼه لري ، خو د ځينو قرينو له مخي يې د پېژندلو او ځواب را اېستلو لاري اسانه کيږي ، لکه :

له پاسه راغی سور بلوخ

x پياز x

اغوستی يې دی پنځه پنځوس

x کت x

وچ کلک له کولمو ډک

زما سپينه کوته

x هگی x

نه يې لار شته نه کوڅه

سل خولي لري

x غلبيل x

نه گېډي نه کولمي لري

سوردي سند وڅک دی

x انار x

له سرو غميو ډک دی

نه يې پښي شته نه لاسونه

x پندوس x

يوکامان وهي توپونه

(۱) د کوچنيانو ادبيات ۱۶۱ مخ

جینجر تاته جینجر ماته

x لوری x (۱)

جینجر وخاته اسمان ته

داتن نارې :

داتن نارې لکه له نامه څخه یې جوتیږي یوازې په اتن کې ویل کیږي په ناستې اوبې له اتنه نه ویل کیږي او که ویل شي خوند نه کوي . بنځې هم په خوښیو کې اتن کوي او نارینه و داتن نارې بنځې هم پخپل اتن کې زمزمه کوي ، خو بنځې بیا ځانته بېلې داتن نارې هم لري . داتن نارې پر ډول ډول او بېل وزن داتن چیانو له حرکتوسره سم ویل کیږي ، لکه :

بناپستی که ستا رضاده

ستا دقام بدي پر ماده (۲)

یـا :

زما ، زماشپـرینـي

وکـړه اداشپـرینـي

د اتن نارې دمحتوا له کبله زیاتره وخت عشقي بڼې لري ، خو حماسي نارې

هم شته ، مثلاً :

غازیان کـري اتـنـونه

درته خاندې غرونه ، غرونه

غازیان راغله جوپي

پري شیندي جونو گلونه

سروکی :

(۱) دکوچیانو ادبیات (۱۶۷_ ۱۶۸ مخونه)

(۲) دپښتو شعر هندسي جوړښت (۹۹) مخ

يو داسي اولسي نظم دی ، چې په ټوله پښتونخواکې د پښتو په منځ کې ډېر مروج او دود لري په سروکي کې د پښتني دود ټول مضامين د لنډيو په وراچولو ځاييږي ، سروکي تاريخي ، عشقي او اخلاقي جنبه لري . اکثره عشقي سروکي د پنځو له خوا لوستل کېږي ، چې په لاندې ډول دي .

تاريخي سروکي :

خاناه راځاهه دلبره .

ډکي لاری دجینکو لندن ته ځینه

دجینکو قدر یی کم کر .

امان الله ته دي خدای (ج) لوني ورکونه

خاناه راځاهه دلبره .

ډکي لاری دجینکو لندن ته ځینه

x x x

عبدالرحمانه زوروره

دشاغاسي کلا دي ولي وړانوله

دپښتنولا ري شوي بندي

دي انگریزانو په مونږ ډيروکړل ظلمونه

عبدالرحمانه زوروره

دشاغاسي کلا دي ولي وړانوله .

اخلاقي سروکي :

زويه بيدارشاهه

په مينه بڼکل کړه دخپل مور او پلار لا سونه .

که نیک مرغي له خدایه غواري

د مشر منه او په کشر کړه رحمونه

زويه بيدارشاهه

په مينه بڼکل کړه د خپل مور او پلار لا سونه .

عشقي سروکي :

اوبه دې وړينه نينه
 پاسه لايه مازيگردي اوبه دې وړينه
 منگي په ورو ، ورو دکوه نو
 اوبه دې وړينه نينه
 چي مي لاي له خوبه پانه سي مينه
 پاسه لايه مازيگردي اوبه دې وړينه

لنډي (تپه ، مسره) :

لنډي داسي يو منظوم شعري فورم دى چي پرته په پښتو ژبه كي نور په هېڅ
 يوي ژبه كي نه ليدل كيږي . لنډي دفورم له مخي خوراكوچني ، خو دمحتوا له مخي
 ډېر دروند معنوي بار ليردوي ، لنډي په پښتو ژبه كي ډېر لږ غوني تاريخ لري . هغه
 وخت چي اريايانو دکوم خانگري مطلب او موخي له پاره گلان رييدل اوله شيدوپي
 كيداي شي كومه مخصوصه دواء جوړېده نو دا خبره په دې تپه كي ښه جوته كړي ده

سپوږمي څرك وهه راخيژه
 جانان دگلو لو كوي گوتي ربيينه
 دلنډيو فورم له دوونيم بيتو څخه جوړدى ، لومړى مسره يي (۹) څپي
 اودويمه مسره يي (۱۳) څپي ده .

پاس په كمره ولاړه گله
 نصيب دبل شوي اوبه زه درخپژومه
 x x x

په كشمالو كي مي حلال كړه
 چي جنازه مي ښاپيري اوچته كړينه
 x x x

سپوږمي تاته دې سلام وي

تا به زما جانان ته ډېر کتلي وينه

چاربيتي :

داهم دپښتو منظوم ادب يو داسې فلکلوريک ژانر دی چې اوږد او سندريزه جنبه لري د مضمون له پلوه هر اړخيزه مضامين ليردوي چار بيټي په اولسي ادب کي خورا مشهورې منظومې دي . دچاربيتي هر بند له څلوره مسرو څخه کم نه وي ، خو اوږده موضوع بيانول ددې فورم ځانگړنه ده چاربيته کيدای شي چې هر څو بنده ولري . رايي چې د چاربيتي يوه بېلگه دلته راوړو :

دپښتني پېغلي له خوا

ناسته يم د فکر په تال زانگم چپرته يار گورم
زه مسته ليليم سترگي اچوم خريدارگورم

x x x

ناسته يم د فکر په تال زه نېشه دبي ننگويم
تېرشو پېغلتوب راباندي ونه دلونگو يم
يم په عطرو وتره گوښه ناسته له بي ننگويم
خان له دمجنون په شان په صدق کي دلدار گورم

x x x

سره لمبه داور دعاشقي مي په بدن لگي
ستا دخولي خبري ځکه ما باندي ملهم لگي
غوڅو پرهرونو ته پتي په څو رقم لگي
ستارنگارنگ خندا ډول او سنگار گورم

x x x

ناز به پر هغه ورم چې غيرت په روح او تن لري
شوق دازادي دوينو دادسره کفن لري
زه به دهغه شم چې دي مينه په وطن لري
سپينه خوله به ورکړم چې دي راشي ورته لارگورم

x x x

سپينه خوله مي ستاده، غير غماز ورته راتلي نه شي

دې باغ د توتیانو ته تپوس او زاغ کتی نه شي
تاوترې نه زمرې گیدران ورته ختی نه شي
زه حضرت ولي یار دوطن زلمی نامدار گورم^(۱)

× × ×

(الف) منظوم متلونه :

متل د مشرانو هغه سپېڅلي په تول پوره دمعنی نه ډکه او لنډه جمله ده چې
زمونږ دپېښتني اولس دژوند او ژواک اخلاقي استازیتوب کوي . که دنورو اولسي
شاعري او فلکلوريک ادب لیکوال او ویونکی یې نه دی معلوم دتول ملت گډه شتمني
ده .

تل په لنډ بحر او سپلاب کې ستر مفاهیم او معنوي ځواک لپږدوي متل خورا
فصاحت او بلاغت لري . هم موزون وي او هم روان په متل کې هره جمله او تر
کیب دانساني ژوند دپېل بېل اړخ سره تعلق لري دپوهې معقولې او په تجربواستواري
نکتې په کې پرته دي لکه :

- ۱- چې څه کـرې
هغه به رپـبـي
- ۲- چې څه تيار دي
هغه ديار وي
- ۳- بدخوی چې زورور شي
نو عقل مرور شي
- ۴- ژرنده که دپلار ده
خو پوه وار ده

(ب) خاص منظوم اولسي ژانرونه :

دا هغه ژانرونه دي چې د اکثر و لیکوال معلوم وي ، په دې کې ، غزل ،
څلوريځي ، داستانونه ، مقام دوه ايزي او داسې نورراخي . دلته دا پوښتنه پيدا کيږي

پښتانه شعرا ، عبدالله بختانی ((خدمت گار)) درېم ټوک ، دولتي مطبعه ،
کال () ۲۲۵ مخ

، چې نیمه عروضي (دیواني) منظومي دي ؟ ځواب به مو داوي ، چې په پښتو اولسي ادب کې پورتنی ذکر شوی منظومي په اولسي وزن او څپو برابري دي . ځکه یې خاص اولسي منظوم ژانرونه بولو . اوس دهمدې منظومو بېلگي راځلو :

غزل :

اولسي غزله څه په بل ډول وي ، چې دعروضي غزلو سره کاملاً توپير جوت دی .

مثلاً :

يار چې جلا شي خلکو دادی پېغور
 لکه يعقوب ورپسي شومه شوکور
 کله به راشي دلبر چې په
 خندا شي دلبر تر جار به کرم سرومال کلی وکور
 مينی ديار کرم رنخور
 احوال می دي دمنصصور نشته ثاني دي نورته يي
 غمخور
 اخري تن شوکباب د عشق په اور بندي دزلفو په دام پروت دی
 نسکور

حبيب الله دی غلام غواري
 دسرولبو جام

مقام :

مقام هم داوولسي غزل په څېر خورا ساده او عام فهمه پښتنی ژانر دی ، چې دداستان او غزلو څخه مخکي يا په منځ کې ويل کيږي .

لکه :

دکم اصلو له یاری نه واخله لاس
 مه غولېږه دهغو په تش لباس

دکم اصلو یارانہ دخره سورلي ده
 عاقبت به دي په کنده کړي راخلاص

که اصیل سره دي لږه نيکي وکړه
 شامدام به درنه گرځي کوزو او پاس
 له کم اصلونه وفاکله مونده شي
 دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
 چې له لري نه يې گوري ورنه تېنټه
 گلستانه ورسره مه کوه باس^(۱)

څلوريځه :

نظر مي وکړ کون ومکان ته
 دي کښتي، پورته ځمکه اسمان ته
 څه چې لیده شو ، يوازي دی و
 شتون دذات دی گوره جهان ته^(۱)

(ملا احمد قندهاری)

چاربيته :

هغه اولسي ژانر دی ، چې بيتونه يې له څلورو مسرو کمه نه وي . په
 چاربيتو کې هرډول مضامين ليردول کېږي . اولسي چاربيتي د دېواني چاربيتو په
 پرتله ډيرې سندرېزي دي ، دبرهان الدين ننگرهارې دا چاربيته دېبلگي په ډول راوړو
 :

سپين جبين دی نوراني ماه تابان دی
 دېنایست شغلي ترې خيژي په هر لوري
 تور کاکل دي په سپين مخ گل دريخان دی
 اتشي پيزوان دي تل په لېو بنوډي

^(۱) دپښتو شعر هندسي جوړښت . (۱۱۷) مخ

^(۱) پښتانه شعرا دوېم ټوک . ۴۸ مخ

xxxxxx

سپين جبين دي نوراني شغلي دلمر کا
دنياست دي په تمام جهان کي نوم دی
ټول صورت دي خوشبويي دمشک عنبر کا
نه پتېږي شان و شکل دی معلوم دی
بناپېری ټول ننداری ستا د ډيور کا
دبېلتون دلاسه تل مين مظلوم دی
دمجنون په شان مي سر په بيابان دی
پېغامونه تل راځي داستادلوړي

xxxxxx

د مجنون په شاني گرځي واخله لاس له ما
نه جوړېږي ستا شری زما له شاله
تاته شاته غلامان په دردی خاص زما
بڼه بڼکاري هر سړی دخپله سياله
قرار کښېښه نور هېڅ مه کړه التماس زما
هرچي ځای هره مرغی له هره ځاله
نزدیکت زما او ستا په رښتیا گران دی
ستا په شان دی ماته نور هېڅوک نه گوري

xxxxxx

نزدیکت کومه ستا ، پلو په ژوند یمه
کله تمه قطع شي، دعاشقانو
ستا دمینی په اور سوزمه ، دردمند یمه
زورولی یمه ډیر ستا غمازانو
له باقي عمر نه خوښ د مرگ په بندیمه
چي په سترگو نه وینم وردخوبانو
هر عاشق ته جدایی ته مرگ آسان دی

ما د عشق کتاب کی لوستی دغه تور دی

xxxxxx

هر عاشق ته جدایی له مرگه سخته ده
 په رښتیا سره ، چې زړه کی صادقان دی
 په نصیب کی ورته ، لیکه دادوخته ده
 تقدیری کارونه کل د پاک سبحان دی
 دمیڼو دونیاگی ډیره بدبخته ده
 شپه او ورځ د عشق له درده ، په گریان دی
 ((برهان الدینه)) سرومال دی دجانان دی
 که څه هم جانان دی ځان له تانه ژغوري (۱)

xxxxxx

داستان :

داستان د اولسي ځانگړو سندرو د يون ځانگړي فورم په تو گه د شکل او مضمون دواړو له پلوه ځانته خاص سکېنت او بېل جوړښت لري . او د اولسي ادب هرڅيرونکي په دې پوهيږي ، چې زمونږ اولسي ادبيات دمضمون له پلوه زمونږ د اولس دقامي ژوند هنداره ده او د شکل له پلوه زمونږ دژبي خاص ملي اهنگونه دي ، چې زور اريايي اساس لري او پښتانه مجلسيان يي په ځانگړي وزن او خاصه لهجه وايي . داستانونه هم د اولسي خاصو سندرو د نورو فورمونو په څېر اوږده ماضي لري او لومړي ځل ويلو اوځای او نېټه يي معلومه نه ده . پوازي د داستانونو هغه بېلگې ، چې د پټي خزاني په واسطه لا س ته راغلي څلورسوه کلن عمر لري په پټه خزانه کې دحافظ عبدالطيف اڅکزي د (سوی او اوښ) فولکلوريکه کوميدې ، انتباهي داستان راغلی ، چې دلته يي يوکسر او يو بند راوړو :

(۱) پښتانه شعرا دويم ټوک (۸۷) مخ

غوړ ونيستی يارانو داوښ اوسوی قصه سوه
 خورا ډيره خوړه سوه
 يو سوي د اوښ اشنا سو
 بي حده يي همرا سو
 ياري به يي کوله يوله بله يي يارانه سوه
 خورا ډيره خوړه سوه^(۱)

علی حيدر ((جوشي)) د داستان دابيلگه :

عزرائل (ع) راغی ترنبي اخرزمانه
 روح راکړه مهربانه سرداردمدیني
 عزرائل (ع) راورداپيغـام
 رسول (ص) ته ودرېد لاس په نام
 خدای (ج) په تاوایي ډير سلام
 پس له سلامه دي سفر دی له دنيانه
 روح راکړه مهربانه سردار دمديني

درېمه برخه

شفاهي (منثور) اولسي ادبيات :

اولسي ادبيات هغه دي ، چې رامنځته کونکي يي معلوم نه وي . لنډي
 خوږې او پخې ويناوې دي چې داوولس په زړه کې رامنځته شوي دټول اولس گډ مال

^(۱) دپښتو شعر هندسي جوړښت (۱۲۳) مخ

دی . خوله په خوله ، سینه په سینه له یوه نسله تر بل رانقل شوي . (۱)متلونه اصطلاحات ، چپستانونه ، ستړي مه شي ، ټوکي ټکالي ، دعاوي او خيراوي کړني ، او انگېرني او داسي نور په شفاهي (منشور) ډول په اولس کي موجودې وي .

منثور متلونه :

دمتل تعريف مخکي په منظوم متل کي راغلي ، دمنثور متل مهمه خانگرنه داده چي د منظوم په پر تله دخلکو په خولوکي کم استعمالېږي .

ژوندی بېلگي يې دادي :

- که غر لوی دی په سر يې لا رسته .
- لمر په ددوگوتونه پتېږي .
- اختر پت مېړه نه دی .
- د نن کار سبا ته مه پرېږده .
- د کبر کاسه نسکوره ده .
- له پيټي نه سوي غوښه بڼه لگي .

پوښتني يا چپستانونه :

چپستانونه اکثره دکو چنيانو پورې اړه لري او د خپلو مشاعرو او مناثرو په

ترخ کي يې وايي . لکه :

داڅه شـيـی دی ؟

چي سهار په ځلورو پېنو

غرمه په دوه پېنو

اوماښام په دري پېنو گرځي .

خواب يې داسي دی :

• ماشوم توب .

• ځلميتوب .

ادب پوهنه ، سيدمحي الدين هاشمي ، داريک کتابتون ، کال (۱۳۸۱ هـ ش) (۱) ۱۰۸ مخ .

• او بوداتوب .

ټوله شپه گرځي او بېگا ته يوه روپي ځای نيسي .

((امساء))

لاسونه لري پښي نه لري .

تن لري سرنه لري .

غوړ لري اوریدل نه کوی .

((کمیس))

کېرني او انگېرني :

دا ښکاره ده ، چې فولکلوريک مواد د کرونولوژي او سوسيولوژي د څېړنو له مخې دارزښت او اهميت ور گڼل کېږي داځکه زيات فولکلوريک مواد نه يوزاي دا چې ريالستي بڼه لري ، بلکې ډيوې ټولني د فرهنگ او کلتور معيار د ټاکلو له پاره ډيوه واحد په توگه گڼل کېږي .

ددغو لنډو ټکو پر بنا زموږ په ټولنه کې کرکې ، کېرني که څه هم د خرافاتو له جملې به شمېرل کېږي ، خودا چې په دې کې زموږ د اولس دکلتوري او فرهنگي ژوند بېلا بېلي خواوې ترې څرگندېږي څېړل اوراتولول يې ضروري کار گڼل کېږي ، دا به سمه وي . چې کرکې به عيني ، منطقي او علمي بنسټ نه گڼل کېږي ، خو دا چې اولس او باندې والو کې ډيوې پښي دمخنيوي له پاره دځان ساتلو په عرض تر سره کېږي په درنښت ورته گوري دساري په توگه دچاچې دښي لاس ورغوی وتخنېږي خوشحالېږي او داسې داسې انگېرني چې پيسې او شته به په لاس ورشي . اوکه چېرته دچا کين لاس وتخنېږي ، نو داسې انگېرني گواکې شته او دولت ورڅخه تلوني وي .

له دې کبله ويلای شو (۱)، چې ددغو فلکلوريکو موادو اهميت او خوند په دې کې دی چې داولسونو دوکړوتر منځ يې لرغونی او پخوانی ماهيت او بڼه ساتلي ده ،

(۱) دپښتو ځيني فولکلوري روايات : سرڅيړونکی : علی محمد ((منگل))
ازهر خيړندويه ټولنه کال (۱۳۸۵ هـ ش) ۶۰ مخ

ددې له پاره چې موضوع ښه روښانه شي یو بل مثال هم راوړو :

کېرته :

کله چې کینه سترگه په رېږدوراشي ، اولس داسې انگېرته کوي ، چې یوڅه بد پېښېدونکي دي اوداڅېره په ننگرهار او کوزه ه پښتونخواکي دودلري .

انگېرته :

که چېرته په (چایوو) کې دچي شمی نېغه نېغه تاوېږي ، نو داسې انگېرل کېږي گواکي میلمه راځي .

یا داوبو پرځ کول . او یا هم د اوږو اغېلو کې د اوږو څخه غږ پورته کیدل . همدارنگه که د چا په خواکي یو بل کس خپله ستوماني وباسي یا خوله وازی وکړي ، نو په مشرقي اولسونوکي داسې انگېرته کېږي ، چې خپله ستوماني یې پرما راواچوله (۲).

ستري مه شي :

د اسلام دسپېڅلي دين په راتگ سره په افغاني ټولنو کې د سلام اچوني عنعنه راگډه شوه ، د مذهبي دعايي او عظمت له کبله يې په اولسونو کې ډېر ژرځای ونيو . ددې تر څنگ په افغاني ټولنو کې داسې اولسي روغېرونه په ښکلو ښکلو وزنونو او ښو دود لري چې دډير صميميت له کبله په عادي وخت کې دملگرو او عامو وگړو ترمنځ استعمالېږي . په عادي او عمومي حالا توکي دمشرانو او کشرانو تر منځ د (ستري مه شي) اصطلاح استعمالېږي . چې ستري مه شي ، ستري مه شي ، دراتگ پر مهال پخیر راغلاست ويل کېږي . او هر کله چې له لېږي ځای څخه یو پر بل سلام اچوي ، نو د (ښه چاري) غږ پرې کوي . په مقابل کې ورته لا ندې ځوابونه ورکول کېږي .

(۲) اولسي را ټولونه .

__ ته (تاسو) ستړي مه شئ!
__ مننه / مهرباني!
__ ژوندی اوسئ!
__ دښه چاري پر وړاندې ښه چاري .

کيسې او افسانې

:

کيسې او افسانې د فلکلوريکو ادبياتو يو داسې مهم اړخ په غږ کې نيسي ، چې د اولسونو او خلکو دمعنوي او مادي اړخونوانخورگري . کوي کيسې او افسانې د ټولنيز ژوند معنوي هنداره ده . د پښتو ادب اولسي کيسې او افسانې ، عشقي ، حماسي ، او روزنيز مفاهيم پخپل ځواک د خلکو ذهنيت ته ورلپردوي . همداکيسې او افسانې دي ، چې دپښتني ټولني دود ، عنعنې ، کولتور او د فرهنگ استازيتوب کوي ، لکه د ادم خان او درخانې کيسه ، د يوسف خان او گلکمې کيسه ، دمومن خان او شيرنې کيسه . .. په فلکلوريک ادب کې دمنشور شفاهي ادب خلا ورپکوي .

(پايله)

له دي ليکنې څخه زمونږ اړه موخه او هدف دادی ، چې پښتو ادب او دپښتو اولس ټول معنوي ارزښتونه خوندي وساتل شي . او د ليکنې منځپانگه او نتيجه داده چې پښتو اولسي ادب دپښتني کلتور ريښتيني هنداره ده . او دي اولس دژبي ، عنعنې او مېتولوژي نماينده گي کوي . اولسي ادب دخلکو دروان او اروا پوهني انځور تمثيلوي او په پيداگوژيکي جنبه خپل اولس دښووني او روزني ډگرکي په فکري لحاظ روزي . فلکلور زمونږ د تاريخ ژوندی کوونکی عنصر دی . افسانې ، متلونه ، او منظوم اولسي ژانرونه ټول معنوي ارزښتونه پخپل څپر کې رانغاړي . چېستانونه دماشومانو ذهنونه پياوړي کوي ، دود او انگرېني داوولس سوچه او نگه تومله په خلکو کې ساتي .

لنډه دا چې فلکلور داوولسونو او پر گڼو ټولنيزه هنداره ده . داوسنی پر مختللي نړی د پر مختگ تاداو په پخوايي او لرغوني فلکلور کې ايښودل شوی او درياليزم بنسټ او سر چينه همدا اولس او اولسي ادبيات دي .

کتاب ښود (بېلوگرافي)

- ۱- خټک ، فضل مير ((ادبي اصطلاحات)) پښتو اکيډمي کال : (۱۹۹۹ م) .
- ۲- هاشمي ، سيدمحي الدين ، ادب پوهنه ، اريک کتابتون ، کال (۱۳۸۰ هـ ش) .
- ۳- حبيبي ، عبدا لحي ، پښتو ادبياتوتاريخ ، لومړی او دويم ټوک ، دانش خپرندويه ټولنه ، پېښور . (۱۳۸۴ هـ ش) .
- ۴- يون محمد اسمعيل ، دپښتوشعر هندسي جوړښت ، دانش خپرندويه ټولنه ، کال (۱۳۷۷ هـ ش) .
- ۵- اريانا دايرة المعارف (دريم جلد) پښتو ټولنه ، کال (۱۳۴۳ هـ ش) .
- ۶- هېواد انټرنیټي وپيانگه ← Hiwad@yahoo.com :

Benawa@yahoo.com :

← ۷- بېنوا وپيانگه

۸- خدمتگار ، عبدالله ((بختانی)) پښتانه شعرا ، (دويم ټوک) دولتي مطبعه ، کال

(.)

۹- منگل ، علی محمد دښتوڅښي فولکلوري روايات ، ازهر خپرندويه ټولنه کال)

. (۱۳۸۵ هـ ش) .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**